

Jakub Raszka

Uniwersytet Gdański, Wydział Ekonomiczny
I rok SS2 MSG, Finanse Międzynarodowe i Bankowość

Adrianna Smyk

Collegium Medicum UMK w Toruniu
V rok SSJM, Kierunek Lekarski

Pułapka średniego dochodu – mit czy realne zagrożenie dla polskiej gospodarki?

Wstęp

Wiek XXI często określa się jako stulecie wielkiej konwergencji ekonomicznej. Nigdy wcześniej w historii ludzkości globalna gospodarka nie była tak silnie powiązana handlowo i komunikacyjnie, oferując szerokie możliwości także ubogim krajom z dalekich zakątków świata, dzięki czemu wiele z nich zdołało osiągnąć status umiarkowanie zamożnych. Nielicznym przedstawicielom tej grupy udało się jednak awansować do grona państw zamożnych, a zdecydowana większość zatrzymała się wśród krajów o średnim dochodzie.

Na tej podstawie powstało pojęcie pułapki średniego dochodu, sformułowane w 2007 roku przez ekonomistów Banku Światowego, według których gospodarki krajów rozwijających się, po osiągnięciu pewnego poziomu rozwoju, przechodzą w stan stagnacji spowodowany utratą przewagi konkurencyjnej, wynikającej z niskich płac¹. Pomimo dość niejednoznacznej definicji i braku dokładnych badań, koncepcja ta szybko spotkała się ze znacznym zainteresowaniem w kręgach ekonomicznych i politycznych, czego przykładem jest umieszczenie tej domniemanej pułapki rozwojowej w planie gospodarczym polskiego rządu, tzw. *Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*².

Celem niniejszego artykułu jest ocena aktualnej sytuacji polskiej gospodarki w świetle wybranych badań nad pułapką średniego dochodu, z wykorzystaniem metody indukcyjnej oraz analizy porównawczej, co pozwoli zweryfikować po-

¹ I. Gill, H. Kharas, *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, The World Bank Group, Washington 2007, s. 17–18.

² Ministerstwo Rozwoju, *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Warszawa 2016, s. 24.

tencjalne zagrożenie dla dalszego rozwoju ekonomicznego kraju wynikające z ewentualnego znalezienia się w pułapce rozwojowej.

1. Pułapka średniego dochodu w ujęciu teoretycznym

Zawrotna kariera koncepcji pułapki średniego dochodu związana jest bezpośrednio z dynamicznie rosnącymi gospodarkami krajów azjatyckich, nazywanymi często „azjatyckimi tygrysami”, które jeszcze w latach siedemdziesiątych XX wieku należały do grupy państw średnio rozwiniętych. Ekonomisci zajmujący się badaniem zjawiska rozwoju gospodarczego zauważyli, że wiele gospodarek państw azjatyckich, w przeciwieństwie do m.in. Korei Południowej, Tajwanu, Singapuru czy Hongkongu, nie zdołało utrzymać wysokiego tempa wzrostu po osiągnięciu pułapu średniego rozwoju i w efekcie na stałe utknęły w grupie krajów o przeciętnym dochodzie.

Problematyka ta szybko spotkała się ze znacznym zainteresowaniem w kręgach naukowych, aż w 2007 roku dwaj ekonomiści Banku Światowego, H. Kharas oraz I. Gill, w swojej publikacji pt. *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*³, po raz pierwszy użyli zwrotu „pułapka średniego dochodu” (ang. *middle-income trap*) właśnie w odniesieniu do ubogich państw, które osiągnęły status średnio rozwiniętych, ale nie zdołały już powtórzyć sukcesów „azjatyckich tygrysów”. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że autorem stosowanego podziału krajów według ich zamożności jest Bank Światowy i opiera się on na wielkości dochodu narodowego brutto *per capita* (ang. *GNI per capita*). Według ekonomistów, zagrożenie pułapką średniego dochodu dotyczy głównie grupy 60 krajów znajdujących się w grupie państw o tzw. średnim-wysokim dochodzie, kształtującym się w granicach 3996–12 375 USD DNB *per capita*⁴.

We wspomnianej pracy badacze zakładają, że następstwem gwałtownego wzrostu gospodarczego, umożliwiającego awans z grona krajów o niskim dochodzie, jest z reguły drastyczny spadek tempa przyrostu realnego PKB, prowadzący wręcz do stagnacji. Powodem tego jest fakt, iż wcześniejsze sukcesy ekonomiczne zasilane są głównie relatywnie niskimi płacami, zjawiskiem urbanizacji oraz relokacji siły roboczej i kapitału z sektorów o niskiej produktywności, głównie tradycyjnego rolnictwa, do bardziej produktywnych i uprzemysłowionych obszarów gospodarki. Dodatkowo, obserwowany gwałtowny skok technologiczny wynika jedynie z naśladowania korzystnych rozwiązań stosowanych przez bardziej rozwinięte kraje regionu i nie stanowi przewagi dla „kopiującego” ich państwa.

³ I. Gill, H. Kharas, *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, The World Bank Group, Washington 2007.

⁴ Strona internetowa The World Bank Group, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledge base/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> [dostęp: 06.01.2020].

Zdaniem autorów omawianej koncepcji, do czasu odkrycia nowych źródeł napędzających gospodarkę, kraj może stać się niezdolnym do konkutowania zarówno z państwami o niskim dochodzie, gdzie jednak dominują relatywnie niższe płace, jak i tymi o wysokim dochodzie, posiadającymi innowacyjne przedsiębiorstwa o dużej produktywności. Innymi słowy, kraj ten wpada w pułapkę średniego dochodu⁵.

W miarę rosnącego zainteresowania tytułową koncepcją w kręgach naukowych pojawiały się próby jej dokładniejszego zdefiniowania oraz określenia determinantów sprzyjającym znalezieniu się w omawianej pułapce rozwojowej. Prace na ten temat opublikowali m.in. wspomniani Gill, Kharas (2007), Eichengreen, Park, Shin⁶ (2012) Eichengreen, Park, Shin⁷ (2013) oraz Aiyar⁸ (2013). Autorzy wymienionych opracowań koncentrowali się na różnych aspektach omawianego zjawiska, różniły ich również metody badawcze w zależności od celu, jaki planowali osiągnąć w swoich pracach. Z tego powodu powstało wiele częściowo różniących się od siebie definicji pułapki średniego dochodu, jednak na potrzeby niniejszego artykułu za wystarczające wytłumaczenie tego zjawiska można uznać to zawarte w publikacji D.A. Ciesielskiej i M.J. Radło *Determinanty wejścia w pułapkę średniego dochodu: perspektywa Polski: „Istotą pułapki średniego dochodu w rozwoju ekonomicznym krajów jest długookresowe spowolnienie wzrostu gospodarczego przychodzące po okresie relatywnie szybkiego rozwoju. W jego następstwie kraj, który początkowo odnosił sukcesy ekonomiczne, nie jest w stanie dorównać krajom wysokorozwiniętym”*⁹.

Podobny problem ma miejsce w przypadku próby określenia zestawu czynników, które wpływają na prawdopodobieństwo „utknięcia” kraju w grupie państw o średnim dochodzie. Na podstawie analizy wspomnianych wcześniej prac można jednak wyznaczyć wspólny zbiór czynników determinujących znalezienie się kraju w pułapce rozwojowej, czyli m.in. przestarzała struktura gospodarki, niekorzystna sytuacja demograficzna, wysoki stopień regulacji rynków, niski poziom innowacji w gospodarce, czy niewielki udział produktów *high-tech* w eksporcie.

Pomimo pewnych różnic w wymienionych wcześniej pracach, ekonomiści dość jednoznacznie zgadzają się co do konsekwencji znalezienia się danego pań-

⁵ I. Gill, H. Kharas, *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, The World Bank Group, Washington 2007, s. 5.

⁶ B. Eichengreen, D. Park, K. Shin, *When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China*, „Asian Economic Papers” 2012, 11.

⁷ B. Eichengreen, D. Park, K. Shin, *Growth slowdown redux: new evidence on the middle-income trap*, National Bureau of Economic Research, 2013, Working Paper 18673.

⁸ S. Aiyar, D. Romain, P. Damien, W. Yiqun, Z. Longmei, *Growth slowdowns and the middle income trap*, International Monetary Fund, 2013, Working Paper 13/71.

⁹ M.J. Radło, D.A. Ciesielska, *Determinanty wejścia w pułapkę średniego dochodu: perspektywa Polski*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2014, nr 2, s. 5.

stwa w pułapce średniego dochodu. Należą do nich przede wszystkim długotrwała stagnacja gospodarcza, będąca efektem spowolnienia tempa wzrostu gospodarczego na skutek wyczerpania się jego dotychczasowych źródeł, takich jak tania siła robocza oraz import technologii, a także powolna poprawa standardu i jakości życia społeczeństwa.

2. Gospodarka Polski a pułapka średniego dochodu

Współczesna wolnorynkowa gospodarka Polski jest stosunkowo młoda, gdyż swoją formę zaczęła kształtować wraz z transformacją systemową całego kraju, kiedy to zmiana ustroju politycznego wiązała się z przemianami gospodarczymi i wprowadzeniem systemu kapitalistycznego w miejsce socjalistycznej gospodarki centralnie planowanej. Transformacja dotyczyła głównie przebudowy prawnej i instytucjonalnej oraz szeroko zakrojonej prywatyzacji, co pozwoliło polskiej gospodarce stopniowo rozwijać się w kierunku wyznaczonym przez kraje zachodnie. Po upływie wspomnianych kilkudziesięciu lat dystans pomiędzy zamożnymi krajami europejskimi powoli się zmniejsza, jednak potencjalne zagrożenie omawianą w niniejszej pracy pułapką średniego dochodu, może spowodować, że Polska na długie lata utknie w grupie państw o średnim dochodzie.

Wstępnie sytuację polskiej gospodarki można przedstawić przy użyciu wybranych istotnych wskaźników makroekonomicznych, takich jak wartość rocznego przyrostu realnego produktu krajowego brutto, średniorocznego wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych, a także poziomu bezrobocia.

Tab. 1. Wybrane wskaźniki makroekonomiczne Polski w latach 2011–2018

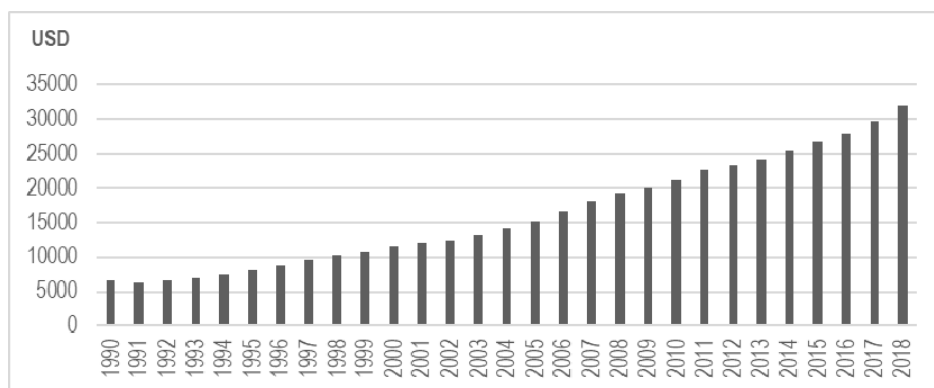
Wskaźnik \ Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Wzrost PKB (w %)	4,3	1,9	1,6	3,4	3,6	3,0	4,6	5,1
Poziom średniorocznej inflacji (w %)	4,3	3,7	0,9	0,0	-0,9	-0,6	2,0	1,6
Stopa bezrobocia (w %)	12,5	13,4	13,4	11,4	9,7	8,2	6,6	5,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analiza wskaźników przedstawionych w Tab. 1. może napawać optymizmem. Należy zauważyć, że w latach 2011–2018 Polska doświadcza szczególnie wysokiego tempa wzrostu PKB, przy czym w 2018 roku wartość przyrostu tego miernika umieściła Polskę na trzecim miejscu w Unii Europejskiej, za Irlandią

oraz Malta¹⁰. Podobnie prezentują się dane dotyczące poziomu średniorocznej inflacji, utrzymującej się na stosunkowo niskim poziomie, określanym mianem inflacji pełzającej, przy czym w latach 2015–2016 Polska doświadczyła ujemnej inflacji, nazywanej deflacją. Jest to szczególnie ważne, gdyż analizy ekonomisty B. Eichengreena wskazują, że wpadnięciu w pułapkę średniego dochodu sprzyja także wysoka i zmienna inflacja¹¹. Dane zawarte w Tab. 1 potwierdzają także inne pozytywne zjawisko gospodarcze, jakim jest sukcesywnie obniżający się poziom bezrobocia, prawdopodobnie bliski wartości określanej przez ekonomistów mianem naturalnej stopy bezrobocia, definiowanej często jako sumę bezrobocia frykcyjnego i strukturalnego.

Przedstawione wartości wybranych wskaźników ekonomicznych wydają się świadczyć o bardzo dobrej kondycji polskiej gospodarki, jednak w celu wyciągnięcia dokładnych wniosków konieczne jest przeanalizowanie szeregu innych mierników gospodarczych, istotnych w świetle badań nad pułapką średniego dochodu. Jednym z najważniejszych jest wartość PKB *per capita* Polski, czyli PKB podzielonego przez liczbę jej mieszkańców.

Rys. 1. Wartość polskiego PKB per capita według parytetu siły nabywczej w USD w latach 1990–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych International Monetary Fund.

Analiza danych przedstawionych na Rys. 1. pozwala stwierdzić, że pod względem wartości PKB *per capita* Polska nie kwalifikuje się do grona krajów zagrożonych znalezieniem się w omawianej pułapce rozwojowej. Wynika to ze znacznego przekroczenia wspomnianego pułapu 12 375 USD, stanowiącego gra-

¹⁰ Strona internetowa Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/-National_accounts_and_GDP [dostęp: 10.01.2020].

¹¹ B. Eichengreen, D. Park, K. Shin, *Growth slowdown redux: new evidence on the middle-income trap*, National Bureau of Economic Research, 2013, Working Paper 18673, s. 11.

nię przynależności do grupy państw o średnim-wysokim dochodzie, ustanowioną przez Bank Światowy.

Przedstawione dotychczas informacje wydają się dość jednoznacznie przeczyć tezie o aktualnym lub przyszłym znalezieniu się polskiej gospodarki w pułapce średniego dochodu. Z badań nad tą pułapką rozwojową wynika jednak, że mimo aktualnie pozytywnych danych gospodarczych Polsce wciąż może grozić spowolnienie gospodarcze skutkujące długotrwałą stagnacją. Zdaniem ekonomistów, czynnikiem sprzyjającym znalezieniu się państwa w pułapce średniego dochodu jest przestarzała struktura gospodarki, gdzie sektory oparte na wiedzy i nowych technologiach odgrywają relatywnie niewielką rolę, w przeciwieństwie do sektorów nisko produktywnych¹².

Tab. 2. Struktura polskiej gospodarki na tle Unii Europejskiej oraz Niemiec (według wartości dodanej, w %)

Sektory	Polska			UE 28			Niemcy		
	2010	2014	2018	2010	2014	2018	2010	2014	2018
Wszystkie sektory	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	2,6	2,6	2,5	1,4	1,5	1,4	0,6	0,9	0,7
Przemysł (z wyłączeniem budownictwa)	21,7	22,5	22,4	17,2	17,1	17,4	23,3	23,2	23,2
Przetwórstwo	15,6	16,8	17,0	13,8	13,9	14,5	20,0	20,5	20,8
Budownictwo	7,5	7,0	7,0	5,2	4,7	5,0	3,9	4,1	4,7
Handel, transport, zakwaterowanie	22,6	22,4	22,9	16,9	16,8	17,1	14,4	14,2	14,6
Informacja i komunikacja	3,4	3,5	3,4	4,4	4,4	4,5	4,0	4,3	4,3
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	3,6	4,0	3,5	5,0	4,9	4,2	4,1	3,7	3,3
Obsługa rynku nieruchomości	4,7	4,7	4,3	9,9	10,3	9,9	10,4	9,6	10,0
Działalność profesjonalna i naukowa	6,2	6,7	7,4	9,2	9,6	10,1	9,5	9,8	9,8
Administracja, obrona, edukacja, opieka zdrowotna	13,6	13,3	12,2	17,4	17,1	16,5	16,1	16,2	16,4
Kultura, rozrywka, rekreacja i inne usługi	2,0	2,1	1,9	3,2	3,1	3,1	3,7	3,7	3,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

W Tab. 2 zamieszczone zostały dane opisujące strukturę polskiej gospodarki, a także analogiczne własności dla średniej państw UE oraz gospodarki Niemiec,

¹² B. Eichengreen, D. Park, K. Shin, *When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China*, Asian Economic Papers, 2012, 11, s. 3.

jako jednej z wiodących gospodarek kontynentu oraz głównego partnera handlowego Polski, zarówno w eksporcie jak i imporcie. Z analizy zaprezentowanych informacji wynika, że struktura polskiej gospodarki jest wyraźnie przestarzała zarówno względem gospodarki niemieckiej, jak i średniej państw UE, czemu dowodzi relatywnie niski udział sektorów opierających się na wiedzy lub zaawansowanej technologii w polskiej gospodarce, przy jednoczesnej przewadze działalności niewymagających specjalistycznych umiejętności. Wszystko to świadczy o zapóźnieniu gospodarczym kraju, widoczne jest jednak stopniowe zwiększanie roli innowacyjnych sektorów gospodarki.

Inną informacją istotną w kontekście niniejszego artykułu jest panująca wśród wielu badaczy opinia, iż wpadnięcie w pułapkę średniego dochodu jest mniej prawdopodobne w krajach, gdzie produkty *high-tech* stanowią znaczną część eksportu¹³. W 2018 roku udział dóbr zaawansowanej technologii w polskim eksporcie wyniósł zaledwie 8,4%, przy średniej krajów UE wynoszącej 17,9%, a w przypadku wiodących gospodarek europejskich około 20%¹⁴, co po raz kolejny potwierdza zapóźnienie Polski w pod względem innowacyjności jej gospodarki. Powracająca kwestia poziomu innowacyjności polskiej gospodarki a także fakt, że badacze omawianej pułapki rozwojowej przykładają do niego dużą wagę powoduje, że koniecznym staje się dokładniejsze przeanalizowanie tego zagadnienia.

Tab. 3. Wybrane wskaźniki innowacyjności polskiej i niemieckiej gospodarki

Wskaźnik	Wartość wskaźnika Polski w odniesieniu do średniej UE (UE=100)		Wartość wskaźnika Niemiec w odniesieniu do średniej UE (UE=100)	
	2011	2018	2011	2018
Wydatki publiczne na badania i rozwój	64,5	35,4	131,7	150,5
Wydatki przedsiębiorstw na badania i rozwój	14,2	48,3	154,1	154,7
Aplikacje patentowe	11,8	14,7	193,4	177,8
Eksport produktów średniej i wysokiej techniki	88,7	79,8	133,8	131,4
Eksport usług opartych na wiedzy	45,2	45,6	119,1	114,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych European Innovation Scoreboard 2019.

W raporcie *European Innovation Scoreboard 2019* Polska zaliczona jest do grupy państw umiarkowanie innowacyjnych, co znajduje potwierdzenie w zamieszczo-

¹³ Ibidem, s. 4.

¹⁴ Strona internetowa Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tin00140> [dostęp: 10.01.2020].

nych w Tab. 3 danych. Warto jednak ponownie zwrócić uwagę na ogromną różnicę w wartościach analogicznych wskaźników gospodarki Niemiec, które we wspomnianym raporcie sklasyfikowane są jako państwo bardzo innowacyjne. Podobnie poziom innowacyjności polskiej gospodarki przedstawiają liczne międzynarodowe rankingi, w których Polska plasuje się z reguły daleko od czołówki.

Tab. 4. Wybrane rankingi innowacyjności polskiej gospodarki

Ranking	Pozycja Polski
Global Innovation Index (2019)	39/129
Bloomberg Innovation Index (2019)	22/60
European Innovation Scoreboard 2019	25/28
Global Competitiveness Index 2019	37/141

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych European Innovation Scoreboard 2019, Global Innovation Index, Global Competitiveness Index 2019, Bloomberg Innovation Index.

Na podstawie miejsc zajmowanych przez Polskę w wymienionych rankingach, łatwo można wywnioskować, że Polska nie należy do światowych liderów innowacyjności. Według autorów przytoczonych rankingów, problemy kraju dotyczą głównie takich dziedzin, jak wpływ innowacji na poziom wzrostu gospodarczego, wartość nakładów na badania i rozwój, wydajność pracy, poziom inwestycji w innowacje, liczba aplikacji patentowych oraz dostępność do nowych technologii przez polskie przedsiębiorstwa. W efekcie, we wszystkich przedstawionych rankingach Polska plasuje się w znacznej odległości od czołówki, co w świetle badań nad determinantami pułapki średniego dochodu, jest zjawiskiem bardzo negatywnym, sprzyjającym dłuższemu „utknięciu” kraju w grupie państw o średnim dochodzie.

Przedstawione analizy wybranych aspektów polskiej gospodarki w świetle badań nad pułapką średniego dochodu można uznać jako dość niepokojące. Pomimo pozytywnych danych makroekonomicznych, wynikających głównie z korzystnej koniunktury na rynkach światowych, polską gospodarkę cechuje wiele słabości, istotnych z perspektywy poruszonej w artykule problematyki. Analizując przedstawione informacje można odnieść wrażenie, że bolączką polskiej gospodarki jest przede wszystkim jej innowacyjność, co wydaje się potwierdzać relatywnie niewielkie znaczenie sektorów opierających się na wiedzy lub zaawansowanej technologii, niski udział produktów *high-tech* w eksporcie, a także zaprezentowane rankingi, które uwypuklają przepaść dzieląca Polskę a zaawansowane państwa zachodnie. Przeprowadzone analizy pozwalają jedynie częściowo ocenić sytuację Polski w kontekście zagrożenia pułapką średniego dochodu. W celu wyciągnięcia pełniejszych wniosków koniecznym jest również przebadanie wybranych aspektów polityki gospodarczej, wyznaczającej w znacznym stopniu aktualny i przyszły kierunek rozwoju kraju.

3. Wybrane aspekty polityki społeczno-gospodarczej w kontekście pułapki średniego dochodu

Ekonomiści zajmujący się badaniem zjawiska pułapki średniego dochodu dowodzą, iż podatność gospodarki na znalezienie się w niej nie zależy wyłącznie od czynników ekonomicznych, ale również uwarunkowań instytucjonalno-prawnych, w tym m.in. jakości systemu prawnego, rozmiaru sektora publicznego oraz stopnia regulacji rynków¹⁵. Jak powszechnie wiadomo, obowiązujące w danym państwie warunki prawne w znacznym stopniu wpływają na zachowania podmiotów gospodarczych, których poprawna i niezakłócona działalność jest podstawą rozwoju gospodarczego. Duże znaczenie mają również decyzje polityczne podejmowane przez rządzących, mające realny wpływ na gospodarkę kraju, jak również na wiele innych kwestii nieekonomicznych, istotnych w procesie utrzymania wysokiego tempa wzrostu gospodarczego, takich jak chociażby polityka demograficzna czy społeczna.

Kluczowy w tym kontekście jest wspomniany we wstępie do niniejszego artykułu plan gospodarczy polskiego rządu, czyli *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, w którym podjęto się m.in. zdiagnozowania słabych stron polskiej gospodarki oraz zaplanowano działania zapobiegające znalezieniu się Polski w pułapce średniego dochodu. W strategii polskiego rządu jako konieczność przedstawia się m.in. zwiększenie roli dóbr i usług opartych na wiedzy i nowych technologiach w gospodarce, podniesienie poziomu innowacyjności przedsiębiorstw w Polsce oraz poprawienie ich sytuacji poprzez ograniczenie nadmiaru niespójnych i niejednoznacznych przepisów prawnych. Oprócz tego, w tzw. *Planie Morawieckiego* poruszono również kwestię pogarszającej się sytuacji demograficznej Polski oraz przedstawiono działania, których mają za zadanie przełamanie niekorzystnego trendu¹⁶.

Okazuje się jednak, że zdefiniowanie słabych stron gospodarki oraz zaplanowanie podjęcia odpowiednich działań jest znacznie łatwiejsze niż wprowadzenie ich w życie, szczególnie w przypadku partii politycznych, których nadrzędnym celem jest z reguły reelekcja w kolejnych wyborach. Wprowadzenie przełomowych reform gospodarczych niejednokrotnie wiąże się z brakiem aprobaty wyborców, szczególnie tych, którzy nie interesują się sprawami ekonomicznymi, przez co wiele z podjętych przez rządy Prawa i Sprawiedliwości decyzji politycznych wydaje się stać w sprzeczności z wcześniej zaplanowanymi działaniami. W efekcie pod wieloma względami Polska wydaje się zbliżać do znalezienia się w pułapce średniego dochodu, zamiast sukcesywnie się od niej oddalać.

¹⁵ S. Aiyar, D. Romain, P. Damien, W. Yiqun, Z. Longmei, *Growth slowdowns and the middle income trap*, International Monetary Fund, 2013, Working Paper 13/71, s. 16.

¹⁶ Ministerstwo Rozwoju, *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Warszawa 2016, s. 7–16.

Dowodem tego jest ustawicznie obniżający się poziom wolności gospodarczej w gospodarce, o czym świadczy pogarszająca się pozycja Polski w międzynarodowych rankingach ekonomicznych. Jednym z najbardziej znanych z nich jest Wskaźnik wolności gospodarczej, odzwierciedlający poziom restrykcyjności przepisów prawnych oraz zakres stosowania przymusu przez aparat władzy w sferze gospodarki w różnych państwach świata. W 2016 roku Polska zajmowała w nim 39. miejsce, a już w 2019 roku dopiero 46. pozycję, wyprzedzona przez m.in. Cypr, Urugwaj czy Maltę. Jako największe problemy kraju autorzy raportu wskazują m.in. rygorystyczny kodeks pracy, niewydolny system sądownictwa gospodarczego, znaczną biurokrację, oraz nieprzyjazny przedsiębiorcom system podatkowy¹⁷.

Tab. 5. Polska w rankingach *Doing Business*

Kryterium \ Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Pozycja w rankingu	70	62	55	45	32	25	24	27	33
Zakładanie firm	113	126	124	116	85	85	107	120	121
Pozwolenia na budowę	164	160	161	88	137	52	46	41	40
Dostęp do elektryczności	–	64	137	137	64	49	46	54	58
Rejestracja własności	86	89	62	54	39	41	38	38	41
Uzyskanie kredytu	15	8	4	3	17	19	20	29	32
Ochrona inwestorów	44	46	49	52	35	49	42	51	57
Płacenie podatków	121	128	114	113	87	58	47	51	69
Handel zagraniczny	49	46	50	49	41	1	1	1	1
Egzekwowanie kontraktów	77	68	56	55	52	55	55	55	53
Proces upadłościowy	81	87	37	37	32	32	27	22	25

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych World Bank.

Kolejnym źródłem pozwalającym określić poziom regulacji gospodarczych w Polsce są dane zawarte w raporcie *Doing Business*. Autorzy raportu analizują stopień regulacji biznesowych towarzyszących przedsiębiorstwom w 190 krajach na różnych etapach ich funkcjonowania, od rozpoczęcia działalności aż do ewentualnej likwidacji. Dane zawarte w Tab. 5. potwierdzają fakt, iż w latach 2011–2017 Polska znacznie zmniejszyła dystans do czołówki rankingu, gdzie niezmiennie znajdują się takie kraje, jak Singapur, Nowa Zelandia czy Stany Zjednoczone. Niepokój wzbudza jednak fakt, iż w ciągu ostatnich dwóch lat pozycja Polski

¹⁷ Heritage Foundation & Wall Street Journal, *The Index of Economic Freedom 2019*, Heritage Foundation, Washington 2019, s. 344.

obniżyła się i w efekcie kraj oddala się od najwyższego do tej pory, 24. miejsca w omawianym indeksie. W porównaniu do roku 2017 sytuacja pogorszyła się w kategoriach: egzekwowanie kontraktów, płacenie podatków, ochrona inwestorów, uzyskanie kredytu, rejestracja własności, dostęp do elektryczności oraz zakładanie firm, co oznacza niższe oceny dla siedmiu z dziesięciu obszarów wpływających na prowadzenie działalności gospodarczej¹⁸.

We wspomnianym planie polskiego rządu wiele uwagi poświęcono kwestiom demograficznym, jako szczególnie istotnym dla dalszego rozwoju gospodarczego kraju. Ważę poprawnej sytuacji demograficznej podkreślają także ekonomiści zajmujący się badaniem omawianej pułapki rozwojowej, wskazując na bezpośredni wpływ niekorzystnych relacji demograficznych w społeczeństwie na prawdopodobieństwo znalezienia się w pułapce średniego dochodu¹⁹. W Polsce od lat 90. XX wieku obserwowany jest negatywny trend demograficzny, przejawiający się starzejącym społeczeństwem oraz niskim współczynnikiem dzietności, co grozi znaczną depopulacją. Działania na tym polu podjęte przez rządzących można określić mianem nieudanych a wręcz pogarszających sytuację Polski, o czym świadczy chociażby fiasko sztandarowego programu prodemograficznego *Rodzina 500+*²⁰ czy obniżenie wieku emerytalnego do 60. i 65. roku życia dla odpowiednio kobiet i mężczyzn.

Wspomniana reforma znosząca wcześniej obowiązujące granice przejścia na emeryturę jest decyzją bardzo krótkowzroczą, stojącą w sprzeczności z działaniem wielu innych państw europejskich, które, świadome grożącej im katastrofy demograficznej, zdecydowały się na podniesienie wieku emerytalnego średnio do 67 lat bez względu na płeć²¹. Obniżenie wieku emerytalnego będzie skutkować dodatkowym skomplikowaniem się sytuacji polskiego systemu emerytalnego oraz wzrostem współczynnika obciążenia demograficznego, którego ciężar zostanie przerzucony na osoby w wieku produkcyjnym w postaci nieuniknionego zwiększenia się sumy płaconych podatków. Przy utrzymaniu się negatywnych trendów oraz sprawdzeniu się aktualnych prognoz, w przyszłości relatywnie niewielka liczba osób pracujących będzie zmuszona do utrzymywania znacznie liczniejszej grupy emerytów, co prawdopodobnie wiązać się będzie ze zwiększonymi obciążeniami podatkowymi na wydatki socjalne. Podobny scenariusz może doprowadzić do emigracji znacznej części pozostałych w kraju młodych ludzi, co może doprowadzić do swoistego efektu spirali, dodatkowo zwiększając problem demograficzny Polski. Przedstawiona sytuacja jest niepokojąca

¹⁸ World Bank, *Doing Business 2019*, The World Bank Group, Washington 2019, s. 197.

¹⁹ B. Eichengreen, D. Park, K. Shin, *Growth slowdown redux: new evidence on the middle-income trap*, National Bureau of Economic Research, 2013, Working Paper 18673, s. 3.

²⁰ GUS, *Rocznik demograficzny*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2019, s. 250.

²¹ Strona internetowa Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index-.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_retirement [dostęp: 10.01.2020].

również w kontekście pułapki średniego dochodu, gdyż osiągnięcie długotrwałego, wysokiego tempa wzrostu gospodarczego w opisanych warunkach będzie stanowić bardzo trudne zadanie.

Kolejne polskie rządy dodatkowo pogłębiają problem starzenia się społeczeństwa poprzez brak niezbędnych reform służby zdrowia. Z raportu OECD wynika, że Polska przeznaczona zaledwie 6,3% PKB na opiekę zdrowotną, przy średniej dla państw OECD wynoszącej 8,8% PKB, gdzie w krajach zachodnich wartość ta wynosi około 11% produktu krajowego brutto. Dodatkowo, w Polsce praktykuje zaledwie 2,4 lekarza na tysiąc mieszkańców, co jest najniższym wynikiem w UE i o połowę niższym niż wynosi średnia dla krajów OECD²², co również jest efektem zaniedbania służby zdrowia.

Z przedstawionych w tej części artykułu analiz raz jeszcze wyłania się dość niepokojący obraz polskiej gospodarki, maskowany nieco przez aktualnie pozytywne dane makroekonomiczne. Zaprezentowane informacje pochodzące z międzynarodowych raportów ekonomicznych dowodzą, że stworzone przez rządy środowisko biznesowe może skutecznie zniechęcić przedsiębiorców do podejmowania działalności na terenie kraju, co wydaje się tłumaczyć niski poziom innowacyjności polskiej gospodarki. Jest to zjawisko negatywne w kontekście problematyki wzrostu i rozwoju gospodarczego, gdyż jak powszechnie wiadomo, do budowania dobrobytu kraju niezbędni są kreatywni przedsiębiorcy, tworzący coraz lepiej płatne miejsca pracy oraz wysoko wykwalifikowani specjaliści będący w stanie świadczyć wymagane na rozwijającym się rynku usługi. Utrudnianie funkcjonowania wymienionym podmiotom gospodarczym doprowadzi do ich rychłej emigracji, co boleśnie odbije się na polskiej gospodarce. Obserwowany spadek kraju w rankingach wolności gospodarczej w zestawieniu z populistyczno-socjalistycznymi decyzjami rządu, takimi jak obniżenie wieku emerytalnego czy zwiększenie kosztownych transferów socjalnych, mogą służyć za przykłady potwierdzające tezę, iż pomimo słusznego zdiagnozowania problemów społeczno-ekonomicznych w *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, podejmowane przez polityków działania stoją w sprzeczności z ich wcześniejszymi planami i w efekcie spychają Polskę w stronę pułapki średniego dochodu.

Podsumowanie

Podsumowując przedstawione w niniejszym artykule rozważania nad stanem szeroko rozumianej polskiej gospodarki, zdaniem autorów można stwierdzić, iż Polska aktualnie nie znajduje się w pułapce średniego dochodu. Nie po-

²² OECD, *Health at a Glance 2019: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris 2019, s. 33.

winien to być jednak powód do optymizmu, gdyż zupełnie inną kwestią jest to, czy kraj w najbliższej przyszłości wpadnie w omawianą pułapkę rozwojową. Według licznych badań, takiemu scenariuszowi sprzyja szereg czynników mogących utrudniać przyszły rozwój gospodarczy Polski i w efekcie osiągnięcie statusu porównywalnego do zamożnych państw zachodnich. Należą do nich m.in. pogarszająca się sytuacja demograficzna, wysoki poziom regulacji gospodarczych, niewielki udział dóbr wysokiej techniki w eksporcie czy niewystarczająca innowacyjność przedsiębiorstw.

Trzeba jednak brać pod uwagę, iż pomimo dość negatywnych prognoz rozwoju polskiej gospodarki, wynikających z badań nad pułapką średniego dochodu, są one oparte jedynie na pewnej nie do końca sprecyzowanej koncepcji, przez co ich trafność może rodzić pewne wątpliwości. Nie oznacza to jednak, że nawet w przypadku obalenia tytułowej teorii krajowi nie grozi znaczne spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego oraz popadnięcie w stan stagnacji na długie lata.

Zdaniem autorów, Polska już teraz znajduje się w kilku pułapkach rozwojowych, do których należą przede wszystkim pułapka demograficzna, pułapka regulacyjna oraz od niedawna, pułapka polityczna, przy czym jedynym sposobem na przezwycięzenie przedstawionych pułapek rozwojowych jest przeprowadzenie gruntownych, liberalnych reform deregulacyjnych. Pozwoli to na zwiększenie się poziomu zamożności oraz standardu życia społeczeństwa, a także jest szansą na uchronienie Polski przed katastrofą demograficzną poprzez wzrost dzietności, niższą skalę emigracji z kraju oraz powrót Polaków mieszkających i pracujących za granicą. Obecnie (2020 r.) jednak podobny scenariusz wydaje się mało realny, gdyż aktualne trendy w polityce wskazują raczej na skierowanie się sympatii wyborców w stronę partii o populistycznych, socjalnych programach. W związku z tym znaczna część niezbędnych reform prawdopodobnie nie spotkałaby się z aprobatą społeczeństwa, gdyż takie działania, jak podwyższenie wieku emerytalnego czy likwidacja kosztownych transferów socjalnych stanowią raczej receptę na przegranie każdych znaczących wyborów. Zdaniem autorów artykułu sytuację tę można określić mianem pułapki politycznej, przez co zaproponowane propozycje reform nie zrealizują się w najbliższej przyszłości, co prawdopodobnie oznaczać będzie stopniowe pogłębianie się problemów ekonomicznych Polski na przestrzeni lat, skutkujące zahamowaniem wzrostu gospodarczego i zmierzaniem w kierunku stagnacji.

Bibliografia

- Aiyar S., Romain D., Damien P., Yiqun W., Longmei Z., *Growth slowdowns and the middle income trap*, International Monetary Fund, 2013, Working Paper 13/71.
Bloomberg, *The Bloomberg Innovation Index*, Bloomberg Publishing, New York 2019.

- Cornell University, INSEAD i WIPO, *The Global Innovation Index 2019*, World Intellectual Property Organization, Geneva 2019.
- Eichengreen B., Park D., Shin K., *Growth slowdown redux: new evidence on the middle-income trap*, National Bureau of Economic Research, 2013, Working Paper 18673.
- Eichengreen B., Park D., Shin K., *When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China*, Asian Economic Papers, 2012, 11.
- Gill I., Kharas H., *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, World Bank, 2007.
- Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik demograficzny*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2019.
- Heritage Foundation & Wall Street Journal, *The Index of Economic Freedom 2019*, Heritage Foundation, Washington 2019.
- Komisja Europejska, *European Innovation Scoreboard 2019*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2019.
- Ministerstwo Rozwoju, *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Warszawa 2016.
- OECD, *Health at a Glance 2019: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris 2019.
- Radło M.J., Ciesielska D.A., *Determinanty wejścia w pułapkę średniego dochodu: perspektywa Polski*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2014, nr 2.
- Strona internetowa Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/-/index.php/-National_accounts_and_GDP.
- Strona internetowa Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/-/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_retirement.
- Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, <https://stat.gov.pl/wskazniki-makroekonomiczne/>.
- Strona internetowa International Monetary Fund, <https://www.imf.org/-external/data-mapper/PPPPC@WEO/THA/POL>.
- Strona internetowa The World Bank Group, <https://datahelpdesk.world-bank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>.
- World Bank, *Doing Business 2019*, The World Bank Group, Washington 2019.
- World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2019*, World Economic Forum Publishing, Geneva 2019.

Streszczenie

Pułapka średniego dochodu to powstała w 2007 roku teoria tłumacząca zaburzenia wzrostu gospodarczego w krajach rozwijających się. Koncepcja ta szybko spotkała się z znacznym zainteresowaniem w kręgach ekonomicznych i politycznych, czego przykładem jest umieszczenie tej pułapki rozwojowej w planie gospodarczym polskiego rządu, tzw. *Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*. Autorzy niniejszego artykułu podjęli próbę oceny aktualnej sytuacji szeroko rozumianej polskiej gospodarki w świetle wybranych badań nad pułapką średniego dochodu, z wykorzystaniem metody indukcyjnej oraz analizy porównawczej, w celu zweryfikowania potencjalnego zagrożenia dla dalszego rozwoju ekonomicznego wynikającego ze znalezienia się kraju w pułapce rozwojowej. Przeprowadzone analizy umożliwiły autorom odpowiedzenie na pytanie posta-

wione w tytule pracy, a także przedstawienie własnych opinii na temat wyzwań stojących przed polską gospodarką.

Słowa kluczowe: pułapka średniego dochodu, gospodarka, innowacje, wolność gospodarcza, polityka społeczno-gospodarcza

MIDDLE INCOME TRAP – MYTH OR REAL THREAT TO THE POLISH ECONOMY?

Summary

Middle-income trap is an economic theory formed in 2007 to explain growth slowdowns in developing countries. This concept quickly met considerable interest in both economic and political circles, which is exemplified by placing this development trap in the economic plan of the Polish government, the so-called *Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*. The authors of the article attempted to assess the current situation of the Polish economy in the light of selected studies on the middle-income trap, using the induction method and comparative analysis in order to verify the potential threat to further economic development. The analysis allowed the authors to answer the question posed in the title of the work, as well as to present their own opinions on the challenges facing the Polish economy.

Keywords: middle income trap, economy, innovations, economic freedom, socio-economic policy